

Morva Péter: Az 1974-es közművelődési határozat hatása a kor Magyar Rádiójának fiataloknak szánt műsorkészítésére, az Ifjúsági- és Gyermeosztály helye a közművelődés rendszerében [1]

1. Az előzmények: az 1972-es évi MSZMP KB határozat előkészítése és végrehajtása

Az 1961-es oktatási törvény[2] bukása és a 1965-ös „visszavonulást” jelentő korrekciók, valamint az 1968-as nemzetközi események az évtized fordulójára ismét az oktatás- és nevelésügyre terelte a politikai döntéshozók figyelmét. Ennek hatására az MSZMP 1970-ben megrendezett soron következő kongresszusán célul tűzte ki a teljes oktatási rendszer felülvizsgálatát (Kardos, 2007. 121.) Ennek szükségességét a nemzetgazdasági folyamatok is alátámasztották, hiszen a hatvanas évek második felét követően kísérletek történtek az addigi merev tervezőgazdálkodás „felpuhítására”, és a társadalmi párbeszédre épülő, az addigiakhoz képest kevésbé átpolitizált, munkaerőpiacra termelő iskola létrehozására (Kelemen, 2003). A Rádió, (annak megalapítása óta), mint a mindenkor magyar politikai elit stratégiai fontos tömegeket befolyásoló eszköze nem kerülhetett el, hogy ebből is kivegye részét. Viszont mint az a tanulmányból is kiderül, kritikusan szemlélte a döntéshozók tevékenységét – később megérezve a jóindulat mögött lappangó megtorpanást és propagandisztikus szándékot is, – valamint kultúrákövetítő szerepe melletti elkötelezettségéből adódóan kapva kapott az alkalmon, hogy műsorfejlesztésekbe kezdessen.

Rádiós részvétel az előkészítésben

Az állami oktatásügynek az 1970-es MSZMP X. Kongresszusi határozata alapján folyó felülvizsgálata keretében a Politikai Bizottság (PB) 1971. november 30-i ülésén megtárgyalta „Az állami oktatásügy helyzete és továbbfejlesztésének fő irányai” című jelentést. A PB a jelentés helyzetfeltáró fejezetének megállapításait reálisnak ítélte, és további teendőként a munkában részt vevő többi féltől a feladatok részleteinek kidolgozását várta. A megvitatott jelentést Aczél György tovább küldte Tömpe Istvánnak, a Magyar Rádió és Televízió akkori elnökének, véleményét kérve.

[3]

A KB-hoz visszajuttatott választ az Ifjúsági- és Gyermekosztály (IFO) készítette, majd a Rádió vezetése öntötte végső formába.^[4] Megállapították, hogy a fenti dokumentumban felvázolt művelődéspolitikai szemlélet reális, és az előzőekhez képest némileg jobban figyelembe veszi a pénzügyi feltételeket. Viszont meglátásuk szerint ez a felismerés nem mondható el általános értelemben – még ha ennek kezdeti jegyei fel is fedezhetők a dokumentumban, – és az sem, hogy a kulturális értékek nevelésben történő felhasználása hosszú távon megtérülve a gazdaságalkító humán erőforrások reprodukciójának eszköze.

A politikai vezetés az alábbi területeken várta el a Rádió közreműködését: (1) terjessze az új oktatási és nevelési módszereket, (2) járuljon hozzá az önművelés igényének kialakításához, és (3) fokozza a tanulás iránti motivációt. Viszont a rádiósok szerint ennek megvalósulása elé akadályok gördültek. A politikusoknak az iskolát ugyanis nem *szolgáltató*, hanem *„termelőerő-termelő”* egységnek kellett volna tekinteniük, aminek megfelelően kellett volna a ráfordítandó anyagi források ügyét is értelmezniük. A rádiósok hiányolták ezeket a forrásokat, és kérték is a pontos keretek meghatározását. Szóvá tették azt az 1963-ban indult Iskolarádió (IR) által (már korábban is) megfogalmazott szerkesztői problémát is, amely az iskolák zárt és teljességre törekvő tananyag-központúságban nyilvánult meg. A középiskolák esetében aggodalmuknak adtak hangot a továbbra sem megnyugtató humán-reál ismeretanyag-arány miatt. Az 1961-es oktatási törvényben deklarált politechnikai képzés bevezetése során egyszer már „hadat üzent” az iskola a humán műveltségnek, akkor az IFO ezért is vette fel feladatai körébe az ilyen műveltség pótlását. A humán általános műveltség elleni hangulat egyik oka az azt megosztónak és hierarchikusnak tartó szemlélet volt. Ezeket a folyamatokat tovább erősítette az ún. *Snow-vita*^[5] is, amely végül a humán műveltséget alsóbbrendűnek titulálta a természettudománynál. Az IFO pálcát tör ezen szemlélet fölött. Az összrádiós nyilatkozat alapját adó eredeti szövegezésében megjegyzi: *„az esztétikai iskolázottság, az értelmi fogékonyság, az etikai tisztaság nem egyenlősíthető a szakműveltség egyetlen területével sem – hiszen emberi, nembeli lényegünk alkotó eleme.”*^[6] Bár ez a kifakadás végül nem került bele a végleges szövegbe, az ezt követő megjegyzés viszont igen: *„A tömegközlelési eszközökkel kapcsolatos nevelés (rádió, film, televízió) nem kap arányos helyet az iskolában.”*^[7]

Ilku Pál művelődésügyi miniszter 1972 nyarán az ország 62 felsőoktatási intézmény vezetője előtt adott tájékoztatást a június 15-i oktatás és nevelésügyi KB határozatról.^[8] A határozat nem emelkedett törvényi szintre, mert Kádár János a tartalma miatt konfrontálódott a „keményvonalas” baloldali politikusokkal, emiatt lemondással is fenyegetőzött, és végrehajtására amúgy sem volt meg a pénzügyi fedezet (Kardos, 2007). Inkább Aczél a nyilvánossághoz fordult az ifjúságpolitikai és közművelődési határozatok, irányelvek formájában, amiket a rádiósok – ennek ellenére – mégis törvényi erejűnek érezték.

Az oktatási határozatnak az IFO munkájára gyakorolt hatása

A határozat felpozícionálta az IFO munkáját: *„a határozat állandó szellemi energiaforrás is, amely új és új impulzusokat ad az előbbre jutás útjának kísérleteire. Valamennyi szerkesztőségünkben megszilárdult és kiteljesedett az a törekvés, (ez egyben munkánk közös nevezője), hogy gondolkodó, cselekvő, az egyéni erőfeszítést és sikert kollektív élményben élvezni tudó gyerekeket és fiatalokat állítsunk a kortársi közvélemény elé.”*^[9] A műsorok mögöttes szándéka az is volt, hogy mintát mutasson a fiataloknak életvezetésükre vonatkozóan. Az IFO Zenei rovata három feladatkörben határozta meg tevékenységét: (1) a fiatalok öntevékeny zenei mozgalmának

támogatásában, (2) az ízlésfejlesztésben és (3) a közvetlenebb és intenzívebb kapcsolatrendszer-építésben.

2. A Rádió művelődéspolitikája 1973 után - egy belső anyag titkai

A Kiss Kálmán rádióalelnök által előterjesztett dokumentumba csak páran tekinthettek bele. Talán azért, mert szemlélete esetleg egyes pártbizalmi, dogmatikus konzervatív baloldali érzelműt megbotránkoztatott volna. Megállapítja, a fiatalok részéről elevenen jelen van a nacionalizmus, szovjetellenesség, ami ellen az ifjúságpolitikai műsorokban értelmi és érzelmi ráhatással kell felvenni a küzdelmet. Utóbbi esetében lehetőségként tekintett a fiatalok közéleti bevonására, azaz a munka sikerorientált bemutatására, az öntevékeny amatőr mozgalmak szereplési lehetőséghez juttatására, emellett a tartalmas szabadidő eltöltésére vonatkozó tanácsadásra (Kiss, 1973).

Az 1972-es oktatási határozat értelmében a természettudományok gyorsuló fejlődése is a tanulásközpontú nevelési paradigmát helyezte előtérbe, ami eredményeként a természettudományos ismeretterjesztésnek egyre nagyobb feladat jutott. Az ismeretterjesztés során a technikai fejlődés naprakész bemutatásával a materialista szemléletet kellett kialakítani. Művészetpolitikai értelemben viszont – és ez meglepetést okozhatott egyeseknek – újrafogalmazta a műveltségi alapot adó területek határait. Továbbra is tartalmi alapot képeztek a szocialista alkotások, de a munkáshagyományú művészet mellett a szocialista kultúra magyar vonatkozása egyenrangúan magába foglalta a paraszti-polgári humanista örökséget, valamint a görög-római és zsidó-keresztény kultúra értékeit is. A művészetfilozófiai elképzelés szerint ezeket a szocialista kultúra magába olvasztja, mint ahogy a magyar hagyományápolást is. Utóbbiak adtak lehetőséget mintegy viszonyítási pontként a magyarságnak egyrészt az internacionalista kultúrába tagolódás során egyéni identitásunk megőrzésére, másrészt lehetőséget az internacionalista kultúra magyar népi-nemzeti sajátosságokkal történő gazdagításra. Más országok (elsősorban a környezők és az ország területén élő kisebbségek) szintén hasonló módon járulhattak hozzá a magyar szocialista kultúra gazdagításához. A „puha diktatúra” olyan szabadságfok eléréséhez kedvezett, amelyben a politikai hitvallás kényszerétől nem, vagy alig érintett alkotók a gyermekkultúra, annak közvetítői és fogyasztói felé fordulhattak. *„Az üzleties dilettantizmus termékeivel még nem folyt konkurenciaharc”* (Trencsényi, 2008: 109).

A fenti elv alapján az Aczél György vezette kultúrpolitika három mező támogatását és szerves együttműködését tartotta fontosnak: (1) az iskolai művészeti oktatást és nevelést, (2) a művészetek állami dotálását és (3) a társadalom művészeti – önművelődési mozgalmait. Ennek a három mező bármely elemének háttérbe szorítása a rendszer egészének működését és hatékonyságát veszélyeztette.

A szabadidő eltöltésére fordított idő gazdaságos és célszerű felhasználására szintén kitér a dokumentum. A Rádióknak ehhez kellett biztosítani az eszközöket és a lehetőséget. Ugyanis a szórakozás nem ellensége a művelődésnek. A kettőnek viszont létezik egy közös ellenfele: a giccs.

A zene helye és szerepe a Rádió közművelődési tevékenységében

Mivel a Rádió legnagyobb részt zenét sugárzott, a közművelődés érdekében kifejtett tevékenységében nagy szerephez jutott a zenei kultúra terjesztése is. Ez alá voltak rendelve a szórakoztató funkciójú programok, ugyanis erről az volt a meggyőződés, hogy a kultúrát olyan

közönségnek lehet a leghatásosabban terjeszteni, amelynek szórakozási igényét is kielégítik (mivel így a Rádió olyan hallgatósághoz jut el, amely nem szembeállóként, hanem szimpatizánsként tekint a Rádió tevékenységre). Másrészt a szórakoztatással is lehet bizonyos ízlésfejlesztő hatást elérni [10] (Petur, 1973).

A sikerességnek több bevált módszere alakult ki. Nagy erejűnek bizonyultak a nagy műsorakciók, amely nagy propagandával lettek előkészítve, mint pl. *Bartók Béla* születésének 90. évfordulója, ahol a *Bartók Műveltségi Verseny* során közel ezer középiskolás nyújtott be dolgozatot. Az egyidejűség varázsa ötvöződött a személyes részvétellel biztosított érdekeltséggel, amely a stúdióban és az azon kívül szervezett hangversenyeknél, az egyenes élő közvetítéseknél és a közönség résztvevőkénti bevonásában nyilvánult meg. Igen fontos lett a személyiségek szerepe a műsorokban, mert a kultúra értékeit így szubjektív ráhatással lehetett közelebb vinni a közönséghez. Fejlődésnek indultak a kritikai és vitaműsorok, az amatőr mozgalmakat szereplési lehetségszolgáltatásával karolták fel (*Kóruspódium*, *Éneklő Ifjúság*), és egyre fontosabbakká váltak a szerkesztők is, mint a közművelődés lelkiismerettel, ügyszeretettel, szakértelemmel és felelősségérzettel felvértezett lovagjai.

Szórakozás beillesztése a közművelődésbe (1973)

A közművelődési célú szórakoztatás bizonyos területeket kizárt, mivel értékközvetítésre nem talált bennük lehetőséget. Vesztegzár alá került így a magyar nótá (amely dzsentri gyökerei miatt is mellőzötté vált), a krimi és a tánczene (Petur, 1973). Így maradtak azok a tartalmak, amelyek az emberi minőség javítására alkalmasnak bizonyultak, azaz a műveltetést szórakoztató formában tudták elvégezni. A műfajok hatásfoka mennyiségi mutatóval volt mérhető: sikerességük esetén a hallgató végig kísérte figyelmével a műsort, esetleg aktívan reagált is rá, telefonban, vagy levélben, kritikával, esetleg személyes részvétellel, vagy más közművelődési intézetekkel vette fel a kapcsolatot (könyvtár, színház, koncertterem, stb.). Az ifjúság zenei műveltetésére a fenti művelődési formának négy műfaja felelt meg a legjobban:

Az ifjúsági vetélkedőkre Varga Károly műsorai adtak leginkább példát. A tartalom tetszőlegesen megválasztható, klubformája közösségi élményt adó volt. Az oldott, kötetlen együttlétből fakadó szórakoztatóság volt a hallgatóhoz jutás záloga. A veszélyt nem a forma elburjánzása, hanem annak tartalom nélküli alkalmazása jelentette. A magazin műsorok egy része szintén szórakoztató lehetett. Ilyen volt az IFO műsorai közül a *Hang-kép*, a *Táskarádió*, az *Ifjú Zenebarátok Híradója*. Mivel itt könnyen az információtovábbítása került a hangsúly, feladatként jelölte ki a Rádió vezetése a szórakoztató forma egyértelmű kidolgozását. A művészi szórakoztatás alá azokat a műsorokat sorolták, amelyek művészi anyaga kimondottan szórakoztató jellegű volt. Ilyenek voltak a népdalműsorok, a „vidám zeneiskolák”, irodalmi műsorok esetében a gyerekeknek szóló mese- és rádiójátékok (szintén zenei tartalommal fűszerezve). A szórakoztató dokumentumműsor hiánycikként volt nyilvántartva, pedig korábban volt már rá példa: ilyen volt a főváros száz évnyi zenei életét öt részes krónikában összefoglaló *Budapesti muzsika*.

A készítőik tudatában voltak annak, hogy számos szórakoztató műsorformát nem használtak ki. Kiváltképp az IFO-t érte ilyen kritika. De azzal is tisztában voltak, hogy megfelelő szakértői tanulmányok szükségesek azoknak a formai, stílusbeli, tartalmi és hangulati elemek kikristályosításához, amelyek a szórakozás érzetét kiváltják. Erre még több mint tíz évig, *Mankó Mária* tanulmányának megszületéséig várniuk kellett (Mankó, 1985).

A közművelődési műsorok alapja, tipológiája

Az IFO közművelődési műsorainak alapját az iskolarendszer művelődési tartalma határozta meg, azaz korosztályonként – az iskolai osztályhoz tartozás alapján – ugyan elhatárolható, de az igényeiben, ízlésében és életvitelében sok vonatkozásban azonos vonásokat is mutató réteget szolgáltattak. Ezen belül külön feladatként jelentkezett az ifjúmunkás és paraszt, valamint a kulturális értékek megszerzésében hátrányos helyzetből induló, szervezetlenebb és lazább közösségekben élő fiatalok megszólítása.

A feladatok csoportosítása folyamán három szempont szerint osztották fel a közművelődési munkát szolgáló műsorokat^[11]: (a) közvetlenül és közvetetten oktató, művelő, tudományos népszerűsítő műsorok, (b) az önképzést, öntevékenységet, művészeteket ismertető adások és (c) a közművelődési határozatokat érvényesítését, megvalósítását nyomon követő és támogató műsorok.

a. Közvetlenül és közvetetten oktató, művelő, tudományos népszerűsítő műsorok

Ezek elsősorban az iskolai oktatáshoz kapcsolódó IR programjai voltak, ugyanakkor a rovat az iskolán kívüli nevelési területek igényeit is igyekezett felmérni és kielégíteni. A *Nyitnikék* a települések általános iskolai tudásszinten megrekedt felnőttjeit is megszólította tudásösszegző és ismeretanyag szintetizáló képességével. Anyanyelvi műsornak szánták 1973-tól az általános iskolák alsó tagozatának ajánlott *Tanuljunk magyarul!*-t, amelyben a Bajai Tanítóképző Intézet gyakorló általános iskolájában végzett nyelvtanítási kísérlet eredményeit hasznosították. 1975 őszétől vezették be a középiskolásoknak szánt, stílusgyakorlatokat is tartalmazó *Jót s jól!* adásait. A kollégisták felzárkózását segítő *Kollégiumi órák* is ide tartoztak, az *Osztályfőnöki óra*, az 1974-ben indult *Állampolgári ismeretek* és az 1973-as *Világnézetünk alapjai* a világnézeti nevelés eszköze volt. Pedagógusok fórumát jelentette és az osztályfőnöki órák hatékonyságának növelését célozta meg a *Katedra*, amely szaktárgyi és módszertani témákat vitatott meg szakemberek és gyakorló pedagógusok részvételével. 1976 őszétől az IR feladata lett a felnőttoktatás megszervezése is. Ezt egészítették ki az idegen nyelvi műsorok és a kísérő kiadványok kiadása. A zenei műsorok közművelődési célját szolgálták a gyermekopera megrendelések, az *OIRT Nemzetközi Gyermekdalversenyére* íratott művek, műsorcserék a szomszédos országokkal és a *Zeneműkiadó* bevonása a témához tartozó könyvek és kották kiadására. Közvetetten ismeretterjesztő célokat szolgált a négy rovat által közösen szerkesztett *Napraforgó*, amely tematika mentén összeszerkesztett műsorblokk volt műsorvezetői összerendezéssel. 1978-tól ezt a szerepet a magazin-jellegű műsorok vették át.

b. Az önképzést, öntevékenységet, művészeteket ismertető adások

A *Szóljatok szép szavak* az amatőr színjátszó együttesek bemutatását látta el, több országos fesztivált is életre hívott. A műsorokat a fiatalokkal készített riportok kísérték. Az *Éneklő Ifjúság* 1974-től az *Úttörőszövetség* és a KISZ szervezési segítségét is megkapta, így nem kellett az összes fordulóval a Rádióknak foglalkoznia, hozzá már csak a kiválogatottak jutottak el. Az IR évente szervezett múzeumi vetélkedőket, amelyek részben a „múzeumi hónaphoz”, részben időszakos kiállításokhoz kapcsolódott. Az ifjúságpolitikai rovat a pályaválasztási tanácsadásban szolgált közművelődési célokat, illetve a szakmák megismertetését szolgáltatta vetélkedők szervezésével és lebonyolításával. (Érdekességgként megemlítenéd, hogy ilyen vetélkedő volt pl. a *Pajtás* újsággal és

az Országos Pályaválasztási Tanácsadó Intézettel közösen szervezett *Mesterségünk címere*, amelyben Budapest és öt vidéki város üzemének egy-egy szakmacsoportjában mérték össze tudásukat a vonzáskörzethez tartozó iskolák csapatai. Témakörök voltak: posta, gépgyártás, textilipar, cipőgyártás, mezőgazdaság és építőipar.)

c. A közművelődési határozatokat érvényesítését, megvalósítását nyomon követő és támogató műsorok

Az ifjúságpolitikai rovat feladatkörébe tartozott a szociológiai megközelítésű műsorkészítés, azaz a rétegekhez forduló műsorok, mint a *Húszas stúdió*, *Mikrofórum*, illetve az érzelmi ráhatással dolgozó *Ifjúsági randevú*. Funkciójuk a figyelemfelkeltés volt, beharangozás, illetve a közművelődési tevékenység visszatükrözése, jelenségek és tendenciák elemzése, az aktivizálódás nyomon követése, valamint segítése példák általi szemléletformálással.

3. Az 50 éves jubileum (1975)

A jubiláló Rádió vezetői az RTV műsorújságnak nyilatkozva is kifejtették álmaikat.[\[12\]](#) Kiss Kálmán – eleget téve a mindent átható közművelődési láznak – egy olyan komplex művelődéstörténeti óriásműsorról ábrándozott, amely magába foglalta volna a legfontosabb korszakok bemutatását, az ezeket alakító gazdasági-társadalmi viszonyok és alkotásaik elemzését. Mindezt olyan formában, amely segítségével a hallgató az addig megszerzett résztudásait egységes rendszerbe tudja integrálni. Az Irodalmi Főosztály vezetőjeként *Zentai János* alkotó munkahelyi légkörre vágyott, illetve mihamarabb szeretne volna, ha a rádiózást támogató társtudományok (pedagógia, művészetpszichológia, szociológia, kommunikációelmélet) addigi erőfeszítései az összrádiós szemléletben is hasznosulnának és tovább fejlődnének. *Sebestyén János* a Zenei Főosztály (ZFO) helyettes vezetője a tervezett 22-es stúdió elkészültét várta, amelytől a zeneakadémiai koncerttumulások enyhülését várta, *Faggyas Sándor* pedig, mint az IFO vezetője az állandó, korcsoportonkénti sugárzási sávok bevezetésében reménykedett, amelyek a hét öt napján biztosítják majd a fiataloknak az egyszerűbb tájékozódást a Rádió programjai között, valamint szándékában állt bevonni a dalkultúra körébe az általános és középiskolák után a szakmunkásképzők fiataljait is. *Takács Ferenc*, a Műsorszerkesztőség vezetője 1982-re a Petőfit 24 órás non-stop adónak képzelte el, a 3. műsort pedig a Kossuth műsoridejével párhuzamosan működőnek tervezte. Persze ehhez az adóhálózat fejlesztése is szükséges volt. (A Kossuth 1976. december 31-én átkerült a vadonatúj solti nagyadóra, amely szovjet berendezésekkel már a gigászi 2×1 MW teljesítménnyel adott, illetve Szentesen 1975 végén átadták az új URH relét, amellyel némileg javult az URH sugárzásból teljesen kimaradó délkelet-magyarországi terület ellátottsága.) A Rádióon belül működő Tömegkommunikációs Kutatóközpont (TKK) igazgatója, *Szecskő Tamás* az egyre individualizálódó rádiózási szokások vizsgálatában, feltérképezésében látta a jövőt, mivel „tíz-tizenöt évvel ezelőtt az volt a természetes, ha valaki, hazulról távozva, hóna alá csapott pl. egy könyvet. Ma az, ha ilyenkor hóna alá csapja a tranzistoros rádiót...”[\[13\]](#) Árnyaltan kell meghatározni mostantól egy réteg igényeit, a műsorkészítés kisebb területekre fókuszálódik (a regionalitás felértékelődik) és a rádió szervesen beépül az iskolarendszerbe. (Körbenézve ma látjuk, ezekből sajnos semmi sem lett. Viszont egy igen: *Szecskő* a médiapedagógia szükségességét is felhossa, amivel akkor a nagy teljesítményű óriásadók miatti világrádiózás – ma, mondhatjuk a médiakonszernek uralta tartalmak – káros hatásai ellen akarta a hallgatóságot felvértetni.)

A Rádió növekvő szerepe a közművelődésben

A műsorújság egy korábbi cikkében az 1974 és 1988 között rádióelnök *Hárs István* tanújelét adta működését végigkísérő azon meggyőződésének, hogy a műsorkészítés fejlődését az állandóság és változás dialektikus egységében lehet kivitelezni.[\[14\]](#) Bár az év végén (1975-ben) sor került a műsorrendet közlő struktúra módosítására, a közönség nem várhatott nagy változást. *Hárs* csak azon akart változtatni, amely idejétmúlt volt. Ami bevált, azt meg akarta őrizni. Utóbbiak közé sorolta az *Éneklő Ifjúság* adásait és a középiskolások zenei versenyét, mint a közművelődési programot legjobban szolgáló műsorokat. *Kiss Kálmán* már említett gondolata tükröződik abban is, ahogy *Hárs István* minél több, műveltségi szintenként lebontott komplex művészeti rétegműsort várt a készítőktől. Példaként említi az általános iskolásoknak készített *Történelmi társasjátékot*, amely irodalmi, zenei és képzőművészeti ismereteket is terjesztett, az ezzel párhuzamos felnőtteknek és fiataloknak szánt *Történelmi arcképcsarnokot* és az idősebbeknek szóló *A Dunánál* történettudományi előadásait. Mindezek mellett megemlíti a Budapest-vízfejűség megszüntetésére irányuló erőfeszítéseket is, amely a városnapokban, vidéki tudósítói és stúdióbejelentkezésekben, riportműsorokban nyilvánult meg.

Az IFO az új struktúrában [\[15\]](#)

Az 1975. október 6-án érvénybe lépett új struktúrában végül sikerült egy délelőtti gyermek- és egy délután ifjúsági sávot is kialakítani.

Az IR adásai állandó időpontban a Kossuthon hétköznap délelőtt jelentkeztek. Kéthetente az 3. műsorban (URH) délután megismételték egyes adásaikat. Az *óvodások* hetente két blokkot kaptak hétfőn és csütörtökön szintén délelőtt, illetve minden este negyed nyolckor mesét olvastak fel nekik (hétköznap 5, hétvégén 10 percben.) Az *iskolásoknak* új állandó blokkja lett az *Ezeregy délután*, amely minden hétköznap 14 órakor jelentkezett. Ez volt az ún. *gyermeksáv* délután 15 óráig bezáróan. Az *Éneklő Ifjúság* magas prioritása révén kedden és szombaton állandó helyet kapott. A *Harsan a kürtszó* úttörőmagazin is kétszer jelentkezett, kedd délután és csütörtök reggel. Emellett kissé hektikusan lettek beosztva az IFO zenei rovatának műsorai: Az *Ifjú Zenebarátok Híradója* a Petőfin minden második héten hétfőn este került adásba, a 15 perces *Gyermekzenei műsor* szerdánként a Kossuthon reggel, majd még ugyan ezen a napon a Petőfin is felbukkant ifjúsági zenei tartalommal, illetve vasárnap az URH-n három órakor. *Miska bácsi lemezesládája* a legkorábbra került műsor lett, vasárnap fél kilenckor ébresztette a gyerekeket.

A *középiskolásokhoz* és *pályakezdő fiatalokhoz* szóló (alapvetően politikai) műsorok ennél sokkal rendszerszerűbben bukkannak fel a struktúrában. Az *ifjúsági sáv* csütörtök kivételével minden hétköznap délután öt és hat óra között sugározta az *Ifjúsági Randevú* című blokkot, amely számos ifjúságpolitikai rétegműsort foglalt magába.[\[16\]](#)

1976 szeptemberétől új műsort indított a Rádió. Az andragógiai célú és az IR gondozásában futó *Mindenki Iskolája* hétköznapokon délután került adásba, illetve szombatonként reggel a Kossuthon konzultációs jellegű műsorokat állítottak be. Később érkezettként a műsort a három adón osztották be. Így az IR hétfő és szerda kivételével hétköznapokon a három adón együttesen is bejelentkezett. Ez gondot okozott a Műsorszerkesztőségnek, mert a profilírozás következtében a Petőfi szórakoztató jellegénél fogva nem sugározhatta volna már az IR adásait. Ennek ellenére ez a rétegműsor hetente háromszor is igénybe vette az adót, mégpedig csúcsidőszakban.

4. A közművelődési program gyermekrádiós megvalósításának nehézségei

Anomáliák az IFO műsorainak és a Petőfi adónak hallgatottságában

Hamarosan jelentkeztek a struktúraváltás nyomán keletkező betegség első jelei. Egy, a rádióelnök *Hárs István*hoz eljuttatott jelentés szerint a TKK detektálta, amint zuhanni kezdett az ifjúsági sáv hallgatottsága (*Zeley*, 1976). Először arra gyanakodtak, hogy mivel ezek az adások eredetileg a hétfői kívánságműsor és az *Öt órai tea* című szórakoztató műsor helyére kerültek, természetes a hallgatottság csökkenése. Nem sokkal később viszont felfedezték a valódi okot. [\[17\]](#) A már felsorolt műsorok (de még a legsikerültebbnek mondható, később bekapcsolódó *Diáktarisznya* is) nagyon hamar önmagukba záródókká váltak. (Az *Ifjúsági Randevú* részét képező *Tájéko* maga is riasztó volt túlzott intellektualizmusával, a *Hangszóró* pedig túl direktén agitált.) Kiderült, a fiatalok nem „munkaköri beosztásuk” szerint érdeklődnek környezetük eseményeiről, hanem általánosabb kérdések foglalkoztatják őket a társadalomban betöltött szerepüktől függetlenül.

A pénteki délelőtti 8 és 10 óra közötti kihasználtság is esni kezdett, mert a hallgatók által oly kedvelt *Ezeregy délelőtt* helyére nem került semmi se a Petőfire. A délutáni gyereksáv sem váltotta be a reményeket, mert kiderült, a struktúra nem követte vele a gyerekek életritmusát. A délelőtti tanításról hazatérőknek túl korai volt a műsor, a délutánosoknak viszont túl kései.

A Mindenki Iskolájának kihasználtsága

Röviden meg kell említenem ennek az andragógiai műsornak elgondolkoztató sorsát is, mivel esete tipikusnak nevezhető az IFO későbbi, 80-as – 90-es évekbeli alakulására nézve is. A TKK 1976-ban elemzést készített a műsor hallgatottságáról, határfokáról. [\[18\]](#) Az IR szerkesztőinek eredeti szándéka egy olyan műsor előállítása volt, amely segíti a szervezett felnőttoktatásban résztvevők sikeres vizsgáztatását, kedvet csinál az általános iskola befejezéséhez és az általános értelemben vett közművelődési műsorként felfrissíti a hallgatók ismereteit.

A felmérés szerint a műsor hallgatottsága 14% körül volt. A televíziós formát közel háromszor annyian követték, mint a rádiósat, a keddi esti ismétléseket közel egymillióan nézték. A rádióműsorok esetében nehézséget okozott a kizárólag auditív forma, a bonyolult nyelvezet, a gyors tempó, és a túl magas tartalmi színvonal, ami elrettentette az írni olvasni alig tudó felnőtteket. A vizsgák közeledtével egyre kevesebben kapcsolódtak be a műsorba, pedig az egyik elsődleges feladata ennek a műsornak pont a vizsgafelkészítés volt. A gond abból adódott, hogy a műsorok felépítése eltért a tétéles vizsgáztatási formától. Azaz ismét – nem először – a műsorkészítők koncepciója a pedagógiai gyakorlat elé vágott be: a hagyományos pedagógiai gyakorlat és a korszerű közművelődési műsorok (illetve a vitathatatlanul jószándékú, de túlonúl maximalista műsorkészítői habitus) keresztezték egymás útját.

Az új struktúra kudarcának külső-belső okai

1977 közepére elfogadottá vált az a nézet, hogy az 1975-ös struktúrareform nem hozott olyan átütő sikert és eredményt, mint az 1969-es. A Rádió vezetői külső és belső okokat neveztek meg. [\[19\]](#)

Az erőltetett közművelődési és oktatási program és annak végrehajtása túlonúl megemelte a műsorokkal szemben támasztott követelményeket. Ezek rádiós teljesítése, a témák feldolgozása túl

sok energiát emésztett fel a Rádió egész kollektívájától. Mindezt tetézte, hogy az igények teljesítése során a struktúrát állandóan toldozni-foltozni kellett.

A Rádió belső szakmai nehézkessége szintén hibáztatható volt. Az URH adót a rádiósok nem kedvelték, mert a hiedelem szerint a vevőkészülék ellátottság miatt az adó hallgatottsága nem fejlődött. Emellett még mindig uralkodott a programokban a konzervativizmus, a rádió presztízsének védelmében az archaikusan hosszú prózai műsor. Így a változtatás iránt kicsi maradt a belső késztetés. A szerkesztők nem barátkoztak meg az adóprofilokkal. Műsoraikat nem az adóra készítették, hanem egyre jobban eluralkodott a műhelyiség árnyoldala, a céggé válás. Az osztályok műsoraikra minirádiókként kezdtek tekinteni, az összrádiós szemlélet egyre távolabb került tőlük. Megszokták a készítőket, hogy műsoraik valamikor és valahogyan úgy is el lesznek valamelyik adón helyezve, ami eredményeként túltermelés lépett fel. Rossz volt az aránya a fix és változó időpontokban jelentkező műsoroknak, kidolgozatlan maradt az ismétlések rendszere, kevés volt az ismétlés is. Az általános nézet szerint a készítőknél már elégedettségre adott okot a stagnáló hallgatottsági mutató.

Kudarcból sikerbe: egy közönségigény véletlen felismerése

Találunk példát viszont arra is, miként ismerték fel a rádiósok a változtatás fontosságát.

A már említett *Ifjúsági Randevú* műsorainak sikertelenségére reagálva *Sóskuti Mária* és stábja egy új ifjúsági műsor kísérletébe fogott 1976 decemberében, akkor még *Hétfői-, Keddi- (stb.) Randevú* címmel. A kísérlet előtt az eredeti műsor a TKK által még mérhető 4%-os mérési küszöböt sem tudta átlépni, így készítői azt se tudták, ül-e egyáltalán valaki a hangszóró előtt.

A kísérletbe több pályakezdő fiatal rádiós is bekapcsolódott. A folyamat végén valódi innovációként 1977. február 2-án először hangzott el az *Ötödik sebesség* szignálja. A műsor hamar siker lett. Titka az ifjúság egészéhez forduló forma volt, amelyben érezhető volt a felnőtteknek szóló üzenet is, modellezve így a fiatalok-felnőttek ideális párbeszédét. Ennek eredményeként a műsort áthatotta az osztálytársadalmi érdek érzete (*Sóskuti*, 1983). Jellemzője volt a műsor az összes ifjúsági réteg megjelenítése, és céljaik eléréséért identitásuk támogatása. A műsornak célja volt a demokratikus közösségi magatartásra nevelés, a nagypolitikai események értelmezése, a destruktív magatartás és cselekvés bírálata, és a prospektív kezdeményezések támogatása. A készítőket nevelői alapállása a partneri hangvétel volt (fiatal műsorvezető biztosításával), az indirekt nevelési szándék, a közvetlen hallgatói beavatkozás biztosítása a műsor sugárzása közben (és már előtte is), a fiatalos nyelvezet és a játékos és szórakoztató szolgáltatások nyújtása. (*Cserebere, Jegyzetbörze, Munkaerő szolgálat*). Az idézett irodalmi részletek, a sok zenei betét, rejtvények és a tudományos ismeretterjesztő blokk miatt a műsor a közművelődési elvárásoknak is megfelelt.

Összegzés

A Pártvezetés nem csupán utasításba adta a rádiósoknak a határozatok végrehajtását, de állásfoglalásukat is kérte. Utóbbiak már az előkészítés során megfogalmazták, hogy a fenyegető pénzhány miatt a műsorfejlesztések jövője bizonytalanra válhat, amely pedig leginkább a humán műveltség terjesztésére elhivatott magyar rádiózás jövőjére is kihat (tekintettel a hatvanas évek mindent elöntő reáltantárgy-központúságára, és az ezt a szemléletet megerősítő 1972-es oktatási határozatra). Az egyik fő feladatként megfogalmazott önművelődésre vezetés köré épülő

műsортípusok előretörése a rádiók humán-központú szemléletét igazolta, a tantárgyközpontúságot kiváltó ismeretterületi integrációt előnyben részesítő komplex műsorkészítéssel együtt. Bár a propaganda 1973-at követően ismét egyre jobban áthatotta a tartalmakat, újfogalmazták és kiterjesztették a műveltség alapjait is, megújítva ezzel a rendszer művészetfilozófiai felfogását. A puhább diktatúra kedvező körülményeket teremtett a gyermekkultúra-felé forduláshoz, melynek fontos részét képezte a szabadidő felhasználás koordinálása, tanácsadás és tartalommal megtöltése, sőt maga szórakoztatás is – persze szigorúan mellőzve bizonyos területeket.

A szervezett és tervszerű rádiós tevékenységet bizonyítja, hogy a közművelődési műsorok tipológia alapján készültek, melyek között megtalálhatóak voltak oktató- és művelő-, amatőrmozgalmakat és önművelődést népszerűsítő, valamint a határozatok megvalósulását követő adások. A lendület ábrándokat és reményt keltett a rádiókban, akik a Rádió 50 éves jubileumán (1975) a műsorkészítés további innovációiban, a tömegkommunikációs kutatások segítségével a társtudományok bevonásában, az infrastruktúra fejlesztésben, jobb műsor elérhetőségben és a kritikus hallgató képzésében látták a rádiózás jövőjét. Sajnos a valóság (az egymást követő politikai határozatok összehangolatlansága, és a rosszul értelmezett rádiós műsorkészítői individualizáltság miatti „összrádiós szemlélet” visszaszorulása következtében) megghiúsította ezeket a reményeket, amely a hetvenes évtized végétől kezdve már önmagukba záródó folyamatokban, egyre kisebb és önérvényesítési szándékaiban egymással küzdő műhelyekben rekedtek meg.

Felhasznált irodalom:

- Kardos József (2007): Iskola a politika sodrásában. 1945-1993. Gondolat, Budapest
- Kelemen Elemér (2003): Oktatáspolitikai irányváltások Magyarországon a 20. század második felében (1945–1990). In: Új Pedagógiai Szemle. 53. évf. 9. szám, 25-32. p.
- Mankó Mária (1985): Mit keresnek a fiatalok a szórakozásban? In: Mozgó világ. 11. évf. 2. szám, 23-29. p.
- Petur István (1973): Szórakozás és közművelődés. Elnökségi értekezlet. Magyar Rádió Irattára. 1973. 05. 04. (KON-103)
- Sóskuti Mária (1983): Ifjúsáspolitikai rádiózás az 1970-es KB Ifjúsági határozatát követő évtizedben. Magyar Rádió Irattára. 1983. február 15. (PO-001)
- Trencsényi László (2008): A már nem és a még nem között – a gyermekekhez forduló költészet felvirágzása a késői Kádár-korban. In.: Trencsényi László (szerk.): Jorgosz közlegény jelentései a 38. kilométerről (tanulmánygyűjtemény). Új Helikon Bt., Budapest
- Zeley László (1976): „Alapanyag Hárs elvtársnak”. Magyar Rádió Irattára. (MIG-008)

Felhasznált irattári dokumentum:

- Az 1975-ben bevezetett műsorstruktúra főbb tapasztalatai és néhány módosító javaslat 1977 őszétől. Műsorszerkesztőség. Magyar Rádió Irattára. (ST-012)
- Aczél György levele Tömpe Istvánhoz. Magyar Rádió Irattára, Elnöki Iratok, 0943/1971. Budapest, 1971. december 20. (PO-016)

- Feljegyzés a „Jelentés az állami oktatásügy helyzetéről és továbbfejlesztésének fő irányairól” c. tanulmánnyal kapcsolatos észrevételekről. Magyar Rádió Irattára, Budapest, 1971. február. (PO-016)
- Az Ifjúsági Főosztály közművelődési terve az 1975/80-as időszakban. Magyar Rádió Irattára. (IFJ-007)
- Közművelődési tendenciák a rádió és televízió műsorokban – 1976. Rádió és Televízió Szemle, 1977. 4. szám, 75-83. (TA-045)
- A Magyar Rádió Ifjúsági- és Gyermekosztályának 1973/74-es munkaterve. Bevezető. Magyar Rádió Irattára. (KON-034)
- A Magyar Rádió műsorstruktúrája. Érvényes: 1975. október 6-tól. Műsorszerkesztőség. Magyar Rádió Irattára. (ST-035)
- „A műsornak az állandóság és változás egységét kell megvalósítania” – Beszélgetés Dr. Hárs Istvánnal, a Magyar Rádió elnökével. RTV 20. évf. 1975. február 24. – március 2. (RTV-006)
- Az oktató-nevelő munka magasabb színvonaláért. Magyar Hírlap, 1972. július 7. (RTV-028)
- Ötven év, Mit tervez, mire készül, mit szeretne? RTV, 20. évf. 1975. december 1-7. (RTV-005)
- A Rádió műsorfejlesztésének irányelvei (1977-1980). Magyar Rádió Irattára. 1977. június 13. (MIG-024)
- Reflexiók az oktatási felülvizsgálat 1971. decemberi anyagához (Ifjúsági Osztály). Magyar Rádió Irattára. 1972. január 18. (PO-016)
- Új vonások a Magyar Rádió műsorszerkezetében (1975. október 6-tól.). Műsorszerkesztőség. Magyar Rádió Irattára. 1975. szeptember 12. (ST-036)

[1] Ezen tanulmány a szerző saját neveléstudományi doktori értekezése alapján készült, amelynek forrása többek között az a közel 3000 folyóiratméternyi anyag volt, amely 2017-ig a (volt) Magyar Rádió Bródy Sándor utcai stúdiópalotájának és a Szentkirályi utca, Múzeum utca, Pollack Mihály tér által behatárolt területének közel 29 ezer négyzetméterén elszórt 17 raktárhelyiségben volt fellelhető. A Rádió épületkomplexumában tárolt iratanyagok a kutatás idején különféle rendezettségű állapotban voltak. A kutatási romantikától sem mentes közel 90 látogatás során ezeknek az anyagok nagy része két év leforgása alatt az irathegyek mélyéből a felszínre lett hozva, és abból saját irattár kialakítva. A hivatkozásban idézett dokumentumok végén lévő 2-3 betű és három szám a szerző irattárában megtalálható csomót és az irat számát jelöli.

[2] 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről.

[3] Aczél György levele Tömpe Istvánhoz. Magyar Rádió Irattára, Elnöki Iratok, 0943/1971. Budapest, 1971. december 20. (PO-016)

[4] Feljegyzés a „Jelentés az állami oktatásügy helyzetéről és továbbfejlesztésének fő irányairól” c. tanulmánnyal kapcsolatos észrevételekről. Magyar Rádió Irattára, Budapest, 1971. február. (PO-016)

[5] Charles Percy Snow (1905–1980) író, fizikus és politikus a két különböző kultúráról szóló gondolatait 1965-ben könyvben is megjelentette: Snow, Charles Percy (1965): *The Two Cultures: and A Second Look. An expanded version of The Two Cultures and the Scientific Revolution.* Cambridge, Cambridge University Press.

[6] *Reflexiók az oktatási felülvizsgálat 1971. decemberi anyagához (Ifjúsági Osztály).* Magyar Rádió Irattára. 1972. január 18. (PO-016)

[7] Uo. 3.

[8] *Az oktató-nevelő munka magasabb színvonaláért.* Magyar Hírlap, 1972. július 7. (RTV-028)

[9] *A Magyar Rádió Ifjúsági- és Gyermekosztályának 1973/74-es munkaterve. Bevezető.* Magyar Rádió Irattára. (KON-034)

[10] Az egyik legsikeresebb ilyen célú vállalkozás volt a *Ki nyer ma?* sorozat.

[11] *Az Ifjúsági Főosztály közművelődési terve az 1975/80-as időszakban.* Magyar Rádió Irattára. (IFJ-007)

[12] Ötven év, Mit tervez, mire készül, mit szeretne? *RTV*, 20. évf. 1975. december 1-7. (RTV-005)

[13] U.o.

[14] „A műsornak az állandóság és változás egységét kell megvalósítania” – Beszélgetés Dr. Hárs Istvánnal, a Magyar Rádió elnökével. *RTV* 20. évf. 1975. február 24. – március 2. (RTV-006)

[15] *A Magyar Rádió műsorstruktúrája. Érvényes: 1975. október 6-tól.* Műsorszerkesztőség. Magyar Rádió Irattára. (ST-035)

[16] *Új vonások a Magyar Rádió műsorszerkezetében (1975. október 6-tól.).* Műsorszerkesztőség. Magyar Rádió Irattára. 1975. szeptember 12. (ST-036)

[17] *Az 1975-ben bevezetett műsorstruktúra főbb tapasztalatai és néhány módosító javaslat 1977 őszétől.* Műsorszerkesztőség. Magyar Rádió Irattára. (ST-012)

[18] Közművelődési tendenciák a rádió és televízió műsorokban – 1976. *Rádió és Televízió Szemle*, 1977. 4. szám, 75-83. (TA-045)

[19] *A Rádió műsorfejlesztésének irányelvei (1977-1980).* Magyar Rádió Irattára. 1977. június 13. (MIG-024)